

מבצע מלבין למדינה היהודית

עמנואל נבון

ביקורת ספר: חיים גנז, ציונות שוויונית, הוצאת 'מולד', 2013

המחבר מנסה למצוא צידוק להקמת ישראל על סמך כורח הנסיבות אך לא כמפעל חיובי מכוח עצמו • כדי לזכות בכפרה על 1948, מבקשים חיים גנז וחבריו במרכז 'מולד' למכור בתמורה את הזהב של '67

פרופסור חיים גנז פותח את ספרו בהבחנה בין לאומיות "אתנו-תרבותית" לבין לאומיות "אזרחית". זוהי הבחנה בעייתית אם לא מלאכותית. הלאומיות הצרפתית, למשל, היא "תרבותית אזרחית" משום שהתרבות הצרפתית מהווה את הבסיס לזהות הלאומית ולאזרחות הצרפתית. החוקה של הרפובליקה החמישית הוכרזה "בשם העם הצרפתי". כמי שנולד, גדל וחונך בצרפת, אני יכול להעיד על החינוך הלאומני של מערכת החינוך הריכוזית של הרפובליקה הצרפתית. מי שחושב שהלאומיות הצרפתית היא "אזרחית" בלבד מוזמן לקרוא את ספריו ואת נאומיו של שארל דה-גול. הלאומיות שלו הייתה "אתנו-תרבותית" חסרת בושה. הלאומיות הצרפתית נראית אולי "אזרחית" אך היא בפועל "תרבותית" אם לא "אתנו-תרבותית".

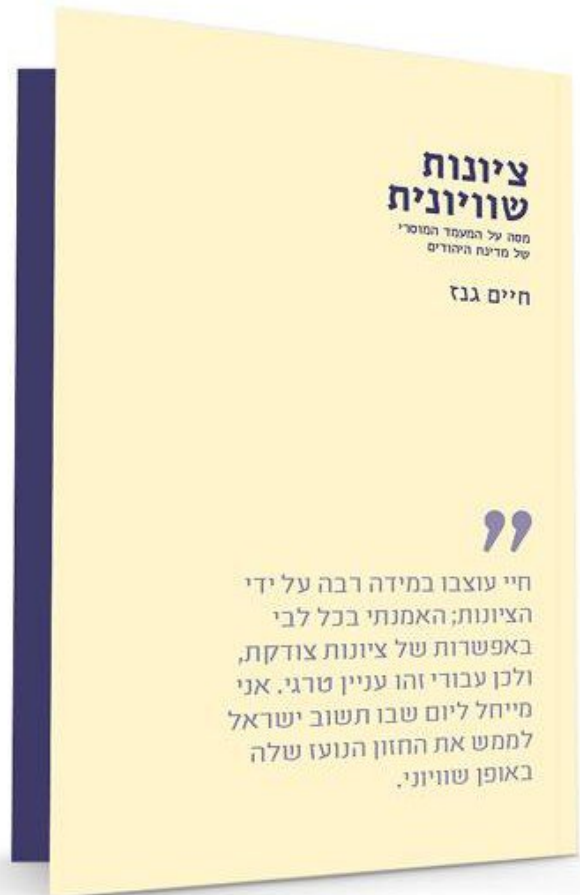
אפילו הלאומיות האזרחית האמריקנית קשורה לתרבות האמריקנית. לא במקרה, הבחנה זו בין שני סוגים של לאומיות היא פרי חשיבתו של הפילוסוף היהודי-אמריקני הנס קוהן (כפי שחיים גנז מזכיר זאת). קוהן הוא יליד האימפריה האוסטרו-הונגרית, עלה לארץ בשנות ה-20 של המאה הקודמת, ולבסוף היגר לארצות-הברית בשנות ה-30. כמו יהודה מאגנס, קוהן היה פעיל בתנועת 'ברית שלום', תנועה שדגלה בהקמת מדינה דו-לאומית. קוהן חווה את ההבדל בין הלאומיות שפירקה את האימפריה האוסטרו-הונגרית לבין האתוס האמריקני. היה חשוב לו להבחין בין הלאומיות ה"כשרה" של ארה"ב לבין הלאומיות ה"פסולה" של אירופה ושל התנועה הציונית.

גנז אינו מנסה "להמיר" את הציונות ללאומיות "אזרחית" ואינו פוסל על הסף את הלאומיות ה"אתנו-אזרחית". אך הוא טוען שלאומיות "אתנו-תרבותית" חייבת לעמוד בשני תנאים על מנת להיות "לגיטימית", לדבריו. ראשית, "עליה להתייחס באופן שווה לתביעות מקבילות של קבוצות לאומיות אחרות". שנית, "עליה להיות מבוססת על אינטרסים של החברים בקבוצה, שקודמים לה מבחינה ערכית".

גנז אינו טורח להסביר מה פירוש ה"לגיטימיות" שהוא מוכן להעניק ללאומיות "אתנו-תרבותית" רק בתנאי שהיא תעמוד בשני הקריטריונים שלו. הוא קובע את תנאי הלגיטימיות הזו כאקסיומה, אלא שלגיטימיות היא דווקא מושג סובייקטיבי. גנז חוסך לעצמו דיון חשוב בשאלה: מדוע, בעצם, לאומיות "אתנו-תרבותית" זקוקה לתנאים על מנת להיות לגיטימית, ומדוע דווקא את שני התנאים שגנז קבע?

גנז מרבה באקסיומות שרירותיות

ואיך יכולה הציונות "להתייחס באופן שווה לתביעות מקבילות" של הלאומיות הערבית? לבדואים, למשל, יש תביעות טריטוריאליות בנגב, הנתמכות על ידי הרשות הפלסטינית, חברי כנסת ערביים, וארגונים לא-ממשלתיים זרים. התייחסות "שווה" לתביעות אלו מהווה יותר על הריבונות הלאומית הישראלית בנגב. ומדוע האינטרס של ח"כ חנין זועבי לשלול את זכותה של מדינת ישראל להתקיים קודם

פרופ' חיים גנז

גנז מרבה לקבוע אקסיומות כאלה. הוא כותב, למשל, ש"יש קדימות מוסרית לאינטרסים של הפרטים החברים בקבוצה על פני אלה של הקבוצה" (עמ' 34-35). ההשלכה של האמירה הזאת היא שהמדינה חייבת לכבד את סירובו של אזרח לשלם מסים (לאזרח רווק בלי ילדים אין אינטרס לשלם מסים כדי להשתתף בשכר הלימוד של תלמידיו של גנז, למשל), או לשרת בצבא (לבעל עסק אין "אינטרס" לנטוש את עסקו כדי לשרת במילואים). ומה עם שחרור מחבלים תמורת חייל חטוף? האם האינטרס הפרטי של משפחת שליט לקבל את גלעד הביתה הצדיק את הפגיעה באינטרס ה"קבוצתי" לביטחון (אינטרס קבוצתי שנפגע לאחרונה עם רצחו של ברוך מזרחי על ידי מחבל ששוחרר בעסקת שליט)? אלו שאלות מורכבות שלא זכות לדיון אצל גנז. הוא מסתפק באקסיומות.

לעומת זאת, גנז משקיע הרבה מחשבה ומאמצים כדי להצדיק את הקמתה של מדינה יהודית בארץ ישראל (או, ליתר דיוק, וכפי שגנז מבקש להדגיש: בחלק מארץ ישראל). עבור יהודים רבים, זכות זו דווקא היא אקסיומה. אך אצל גנז, החלטת היהודים לממש את זכותם להגדרה עצמית בארץ ישראל דווקא, דומה לעבירה פלילית מוצדקת – מה שמכונה "הגנת הצורך" במשפט הפלילי. לשיטתו של גנז, העם היהודי היה דומה לחולה שפרץ לבית מרקחת סגור כדי להשיג תרופה שהוא היה זקוק לה באותו רגע כדי להציל את חייו. פיקוח הנפש הצדיק את העבירה הפלילית. משמעות הדבר היא שאלמלא הפוגרומים ברוסיה בסוף המאה ה-19, ואלמלא השואה באירופה באמצע המאה ה-20, גנז לא היה מצדיק את מימוש הזכות להגדרה עצמית של היהודים בארץ ישראל או בחלק ממנה.

לכן, לפי גנז, הזכות היהודית להגדרה עצמית היא נסיבתית בלבד, כאשר הנסיבות הן רדיפת היהודים בעבר והסכסוך הישראלי-ערבי בהווה. ללא רדיפת יהודים וללא הסכסוך עם העולם הערבי, לא ניתן יהיה להצדיק את עצם קיומה של מדינה יהודית בעלת רוב יהודי: "רדיפת היהודים בעבר ובהווה, ובעיקר המשך הסכסוך היהודי-פלסטיני, מצדיקים את השאיפה להתקיימות רוב יהודי בישראל אשר יבטיח את יכולתו של ציבור זה להפעיל את כל האמצעים העומדים לרשות המדינה כדי לשמור על ביטחונו ולשמר את תרבותו. אולם הצדקה זו היא נסיבתית ולא עקרונית ותקפה צריך להיות זמני, כיוון שמנקודת מבט מוסרית מוטלת על כל המעורבים בעניין החובה לשאוף להביא לידי סיום את רדיפת היהודים, את הקונפליקט האלים בין היהודים לפלשתינים ואת ההשלכות הפסיכולוגיות שיש לתופעות אלה" (עמ' 152). גנז אינו טוען שבמידה ויסתיים הסכסוך הישראלי-ערבי, גם הקמת מדינה ערבית נוספת תאבד את הצדקתה.

דווקא משום שגנז מצדיק את שיבת היהודים על-ידי "הגנת הצורך" הוא מרגיש צורך להיות אפולוגטי כלפי הערבים. לא רק אפולוגטי, אלא גם פייסני: "על היהודים מוטלת אחריות מוסרית מיוחדת להבין את התנגדות הערבים לשיבתם לארץ-ישראל ולנסות ולהכילה בדרך של פיוס". וינסטון צ'רצ'יל הגדיר פייסן כמי שמאכיל תנין בתקווה שהוא יאכל אחרון. מי שתמך בהסכמי מינכן ב-1938 טען שהייתה לבריטניה ולצרפת אחריות מוסרית מיוחדת להבין את התנגדותה של גרמניה להסכמי ורסאי, ושהייתה להן אחריות מוסרית מיוחדת למנוע את פרוץ המלחמה. מאמצי הפיוס של הדמוקרטיה כלפי גרמניה "הצליחו" בערך כמו מאמצי הפיוס של הקהילה הבינלאומית ושל ישראל כלפי הערבים.

"להתייחס באופן שווה לתביעות מקבילות"; הכרזת העצמאות

להציל את הערבים מה"הגמוניה היהודית"

גנז חוזר על הטענה שוב ושוב: "גם אם בגלל הצורך הדחוף שנוצר עם עליית הפשיזם והשוואה היה מוצדק להעניק מדינה ליהודים למרות היבטיה הלא צודקים של פעולה כזו, עדיין חשוב לראות כי החלטה זו גרמה אי-צדק רב לערבים" (עמ' 126). האומנם? אם התנועה הציונית לא הייתה באה לעולם ואילו מדינת ישראל לא הייתה קמה, במקומה הייתה קיימת היום מדינה ערבית שהייתה ככל הנראה חלק מסוריה או מירדן. תושביה היו נטבחים על ידי מנהיגם כמו בסוריה, או היו הורגים אחד את השני כמו בעיראק. הם היו סובלים מעוני, מבורות, מאפליית נשים ומיעוטים, כמו בשאר העולם הערבי. הייתה קיימת כאן עוד מדינה ערבית מלאכותית וכושלת כמו שאר המדינות הערביות שנוצרו בעקבות מלחמת העולם הראשונה ושהגיעו לעצמאות לאחר מלחמת העולם השנייה. ערביי ישראל הם הערבים היחידים במזרח התיכון שנהנים מחירות ומשגשוג כלכלי. עובדה שהערבים הישראלים תושבי מזרח ירושלים והמשולש מסרבים לוותר על "אי הצדק" שנגרם להם לשיטתו של גנז.

גם הזהות הערבית ה"פלסטינית" לא הייתה קיימת כלל אלמלא הציונות. לא הייתה אומה "פלסטינית" שלא הגיעה לעצמאות בגלל הקמתה של מדינת ישראל. בנוסף, ערביי ארץ ישראל היו שותפים פעילים לשואת היהודים באירופה, משום שמנהיגיהם שיתפו פעולה עם הגרמנים הן כדי לתכנן את חיסול היהודים באירופה, והן כדי לעזור לגרמניה לכבוש את המזרח היכון ולגרש את הבריטים מן האזור.

גנז מציע לפייס את הערבים לא רק בשל אחיזתנו החלקית בקרקע שלהם (אליבא דגנז), אלא גם בשל היותנו מדינת לאום יהודית. לדעתו של גנז, יש במדינה היהודית "הגמוניה יהודית". הוא טוען שיש "פירוש נוכחי" של הגדרה עצמית יהודית (פירוש של מי? ונוכחי ממת?) אשר הופך את ערביי ישראל לבעלי "מעמד אזרחי נחות במדינה היהודית" (עמ' 80). אולם מעמדם של ערביי ישראל זהה למעמדו של כל מיעוט אתני במדינת לאום דמוקרטית: הם אומנם לא מזדהים עם האתוס הלאומי והתרבותי הדומיננטי אך הם נהנים מזכויות אזרחיות שוות לאלו של הרוב. לזכותו של גנז ייאמר שהוא לא נוקט מוסר כפול. הוא מודה ש"אפשר להחיל את הביקורת הזו גם על האומה הסלובקית ביחס למיעוט ההונגרי החי בסלובקיה, על האומה המקדונית ביחס למיעוט האלבני החי במקדוניה, על אוקראינה ביחס למיעוטיה הרומניים וכן הלאה" (עמ' 81). אולם, בסופו של דבר, גנז מעדיף משום מה את האינטרס של המיעוט על פני האינטרס של הרוב, והוא מוכן לוותר על מדינת לאום שפוגעת בכבוד ובשוויון של המיעוט: "אם אימוץ הפירוש המדינתי של ההגדרה העצמית, הגם שהוא משרת את האינטרס הלאומי של רבים, פוגע באינטרס לכבוד ולשוויון של אחרים – מוטב לא לאמצו" (עמ' 86).

גנז מודע, כמובן, לעובדה שרוב מדינות הלאום בעולם מעניקות "הגמוניה" (כדבריו) ללאום שבשמו הוקמה מדינת הלאום. ה"הגמוניה" הזו באה לידי ביטוי, למשל, על ידי כך ששפת הלאום הדומיננטי היא שפת המדינה, שתרבות הלאום הדומיננטי קובעת את סמלי ואת חגי המדינה, וכן על ידי כך שבני הלאום הדומיננטי נהנים מזכויות הגירה והתאזרחות מעודפות. בניגוד לאמנן רובינשטיין, אשר מביא דוגמאות רבות של מדינות לאום אירופאיות אשר מעניקות עדיפות ללאום הדומיננטי מבחינת תרבות והגירה על מנת להצדיק את המודל הישראלי, גנז מגיע למסקנה שונה מן העובדה שישנו דמיון בין מדיניות ההגירה של ישראל לבין מדיניות ההגירה של מדינות אירופה:

"העובדה שאחרים בעולם מפרשים את זכותם להגדרה עצמית כהגמונית אינה מלבינה לחלוטין את הבחירה הישראלית בפירוש זה" (עמ' 99).

איפה הם היו בלי מדינה יהודית? הפגנות יום הנכבה. צילום: עבד רחים ח'טיב, פלאש90

אולם החולשה הגדולה במסכת הטענות של גנז היא בקשר לגבולות שהוא מנסה לשרטט עבור מדינת הלאום היהודית – גבולות שצריכים להיות, לשיטתו, מוצדקים מבחינה מוסרית. שיטת החשיבה של גנז, בספר זה לפחות, היא לבחון טענות שונים ולהכריע בין טענות ראויים לבין טענות לא ראויים לטעמו. ברמה התיאורטית, זכותו של גנז כמובן לדרג עמדות בין "פסולות" ל"ראויות" בעיניו. אך פסילת אידיאולוגיות לא מפחיתה את השפעתן במציאות. למשל, גנז מגדיר את התביעה הערבית ל"זכות השיבה" כ"שוביניסטית". היוח שלטענתו, השוביניזם הוא "עמדה פסולה מבחינה מוסרית" הרי שהיא ראויה ל"התעלמות". העובדה שהתביעה ל"זכות השיבה" היא דומיננטית בעולם הערבי לא משפיעה על החשיבה של גנז משום שהחשיבה שלו מעגלית: יש שטענים טענה א'; טענה א' לא מוצאת חן בעיניי או לא מסתדרת לי; לכן יש להתעלם מטענה א'.

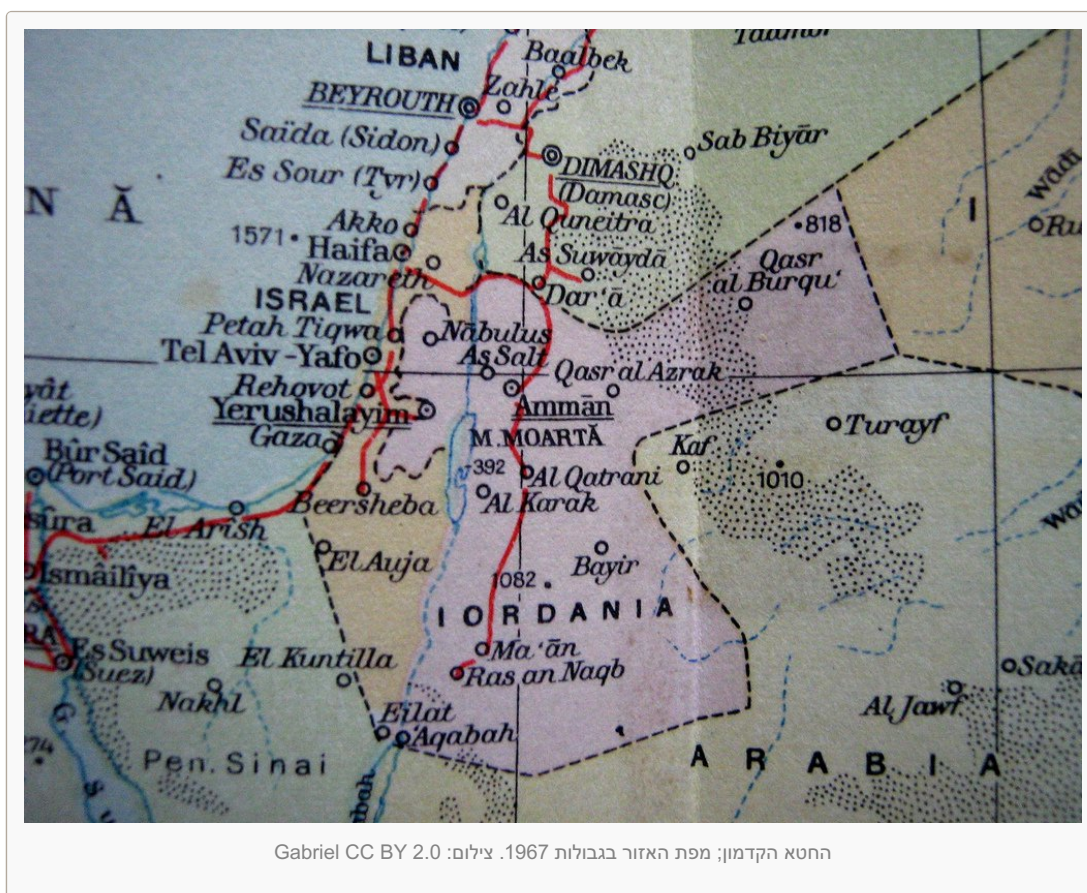
גנז מגלה תמימות דומה בשאלת הפליטים. לשיטתו "אי אפשר" לאפשר לפליטים הערבים של 1948 לחזור לבתיהם משום ש"המקומות המקוריים והמקומות הקרובים למקומותיהם המקוריים של הפליטים השתנו בלבי הכר ברוב המקרים מבחינת נופיהם ואופיים" (עמ' 123). את הערבים זה לא משכנע. גנז מייחס (עמ' 128) לגבולות של תכנית החלוקה של האו"ם מ-1947 לגיטימיות וחוקיות שאין להם. תכנית החלוקה של הוועדה שהוקמה לצורך גיבוש פתרון למנדט הבריטי (UNSCOP) הייתה בגדר המלצה, כמו גם ההצבעה של העצרת הכללית בכ"ט בנובמבר, שהרי להחלטות העצרת הכללית אין כוח מחייב והן בגדר המלצה בלבד. מהרגע שהמלצת האו"ם נדחתה על ידי אחד הצדדים היא אבדה את תוקפה. המלצת עצרת האו"ם לא ביטלה, ולא הייתה יכולה לבטל, את המנדט המחייב שחבר הלאומים העניק לבריטניה ב-1923 כדי להקים בית לאומי לעם היהודי. גנז גם טועה כאשר הוא טוען שקווי הפסקת האש של 1949 קיבלו "הכרה בין-לאומית" (עמ' 129). בשנת 1955, ממשלות ארה"ב ובריטניה לחצו על ישראל כדי שתוותר על רוב הישגיה הטריטוריאליים במלחמת העצמאות וכדי שתחזור לגבולות של תכנית החלוקה. אמנם קווי הפסקת האש הפכו לגבולות דה-פקטו אחרי מבצע קדש (משום שארה"ב ובריטניה הפסיקו ללחוץ על ישראל כדי שהיא תיסוג לגבולות החלוקה), אך הם מעולם לא הפכו לגבולות דה-יורה.

מחפש כפרה על 1948

גנז מבטא, באופן טיפוס, את אשליית השמאל הציוני כאשר הוא טוען ש"החלוקה הטריטוריאלית של ארץ-ישראל המערבית בין המדינה הפלסטינית למדינה היהודית צריכה אפוא מנקודת מבט מוסרית להיעשות על בסיס קו הגבול של ישראל בשנים 1949-1967. משמעות העמדה הזו באשר לתביעת השיבה היא דחיית שיבה המונית של פלשתינים למקומותיהם המקוריים" (עמ' 132). אך "מוסרית" עבור מי? בוודאי לא עבור הערבים שהוריהם גורשו מלוד ומחולדה ושבתיהם נהרסו ב-1948. גנז כמו רבים אחרים לא טרח לשאול אותם אב "מוסר" שלו מקובל עליהם, מכיוון שהשימוש שלו במילה "מוסר" הוא אינסטרומנטאלי: הוא יודע מראש לאן הוא רוצה להגיע (חזרה לקווי הפסקת אש של 1949) ולכן בונה תיאוריית מוסר שלמה שמתאימה למטרה.

העיתונאי ארי שביט מסכם בשלוש מלים את האשליה הזאת של השמאל הציוני בספרו *My Promised Land*: "זו חולדה, טיפש". הכוונה היא שעבור הערבים, העוול ההיסטורי ("הנכבה") הוא הגירוש וההרס של 1948, לא שינוי הריבונות של 1967. חולדה הוא כפר ערבי שנהרס ב-1948. היום, זה שם של קיבוץ (שהוקם הרבה לפני '48, ובו היה חבר עמוס עוז משך שנים רבות). חיים גז, כמו שאר השמאל הציוני, מבקש "כפרה" מוסרית על מה שהציונות עשתה ב-1948 תוך כדי ויתור על הישגיה ב-1967. "כפרה" כזו מעולם לא תינתן, ודאי לא מידי הערבים. זה חולדה, טיפש.

לזכותו של גז ייאמר שהוא מתמודד עם הטיעון שלפיו השמאל הציוני צבוע כאשר הוא מבקש להעניק לעצמו "תעודת כשרות" על ה"טיהור האתני" (כלשונו של גז) של 1948 אך מגנה את השליטה היהודית ביהודה ושומרון (שליטה שלא הולידה טיהור אתני) אחרי 1967. המושג טיהור אתני לא היה קיים ב-48', ורק משום שהפך למקבילה של ג'נוסייד החלו אויביה של מדינת ישראל להשתמש בו בעקבות מעשי הטבח במלחמות יוגוסלביה המתפרקת בעשור של שנות ה-90. תשובתו של גז (בעמ' 139) לסוגיית '67 חלשה מאוד, אם לא צבועה. ראשית, הוא טוען שב-1948 היהודים היו חסרי ריבונות והיו עדיין תחת הטרואמה של השואה, ולכן אפשר להבין (ולהצדיק) את מעשי "הטיהור האתני" שלהם כלפי הערבים. אך גם ב-1967 הפחד של היהודים היה מוצדק. האם הם לא היו רשאים, אז, לבצע "טיהור אתני" (כפי שלא עשו) ביהודה ובשומרון רק בגלל שהם כבר היו בעלי מדינה ומשום שעברו 19 שנים מאז מלחמת העצמאות (גז אינו מסביר אחרי כמה שנים יהודי אמור להשתחרר מטרואמת השואה). שנית, גז טוען שההתיישבות היהודית ביהודה ושומרון היא בלתי-מוסרית משום שהיא מהווה מכשול לשלום. אך אמירה זו אינה עומדת במבחן העובדות, משום שלא היה שלום לפני 1967 ומשום שהערבים עצמם לא רואים ב"נכבה" של 1948 משהו מוצדק ומוסרי יותר מאשר החלפת השלטון הירדני על-ידי השלטון הישראלי ב-1967.

לכן, על אף התייחסותו של גז לטענה שהשמאל הציוני לוקה בצביעות מוסרית, הוא בעצמו לוקה בצביעות זו. בפרק האחרון לספר ("סוף דבר") מנסה גז שוב ושוב להבדיל בין "העוול המוצדק" של 1948 לבין "העוול הלא מוצדק" של 1967. מנסה יותר מדי. לאורך 196 עמודים הוא מנסה לשכנע את עצמו ואת קוראיו שהציונות מוצדקת ולגיטימית בתוך הקו הירוק (אומנם עם שינויים קוסמטיים לגבי חוק השבות וסמלי המדינה למשל), ושהקו הירוק הוא המבדיל בין קודש לחול. בסופו של דבר, מדובר בניסיון נואש להתמודד עם רגשות אשם של ציוני ליברלי. כמו רוב הזרמים בשמאל הציוני, גז סבור שניתן יהיה להגיע להסדר שלום אם ישראל תיסוג לקו הירוק (ותוותר על עוד קצת סמלים בתוך המדינה).

גז מסיים את ספרו באמירה כי "ההתפשטות הטריטוריאלית" של ישראל מעבר לקו הירוק היא עבורו "עניין טרגי" אך נראה שהטרגדיה האמתית שלו בפרט, ושל השמאל הציוני בכלל, היא שאיפה לקבל מהערבים סליחה וכפרה על השרדותנו ב-1948 כתוצאה מזה שנוותר על נצחוננו ב-1967. זו שאיפה שהפכה לסחורה פוליטית ללא קונים כמעט.

ד"ר עמנואל נבון הוא ראש החוג למדע המדינה ותקשורת במכללה החרדית בירושלים, מרצה ליחסים בינלאומיים באוניברסיטת תל-אביב ובמרכז הבינתחומי הרצלייה, ועמית בכיר בפורם קהלת למדיניות.

